

abp Henryk HOSER

Biskup Diecezji Warszawsko-Praskiej

JAN PAWEŁ II I OBECNOŚĆ STOLICY APOSTOLSKIEJ NA CZARNYM LĄDZIE

ABSTRACT

Giovanni Paolo II e la presenza della Santa Sede nel Continente Nero

I. L'Africa sconosciuta e scoperta. L'Africa – il continente più povero del continente, flagellato da numerose problemi, da fame, da malattie e da conflitti perenni. Terreno neocoloniale di espansione delle grandi potenze, dove l'evangelizzazione ha portato una significativa civilizzazione. Giovanni Paolo II – il missionario dell'Africa. Giovanni Paolo II ha compiuto 14 pellegrinaggi in Africa, visitando 42 nazioni su 54 esistenti. Spesso si è richiamato alla storia e alla cultura di ogni paese visitato, ha rafforzato la cultura africana della famiglia, ha ridato speranza e ha preteso giustizia. III. Il contenuto del messaggio, specificità dei destinatari. I risultati di Giovanni Paolo II – i numerosi discorsi e messaggi indirizzati alle comunità e ai fedeli del continente africano. I concetti espressi dal papa hanno tenuto conto dei problemi delle grandi regioni del continente. IV. Nunziature apostoliche. Il Vaticano intrattiene relazioni diplomatiche con la maggioranza dei paesi africani, con circa 40 Nunziature Apostoliche. Le nunziature sono una fonte affidabile di informazioni e di valutazione delle situazioni, poiché ottengono dati dalle parrocchie e dalle missioni più remote. V. Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli. Alla giurisdizione missionaria della Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli sono sottoposte le diocesi delle giovani Chiese. Riguarda la stragrande maggioranza dei paesi africani. VI. Pontificie Opere Missionarie. Sono state create da Papa Pio XI nel 1922. Le Opere Pontificie diffondono nei paesi in cui sono presenti delle missioni, tra cui l'Africa, ogni tipo di aiuto spirituale e materiale acquisito nei paesi con più opportunità e che hanno visto un'evangelizzazione precedente. VII. Dall'*Ecclesia in Africa* All'*Africae Munus*. *Ecclesia in Africa* è il documento finale dell'Esortazione Apostolica, pubblicata il 14 settembre del 1995. Invece l'*Africae Munus* è il documento finale del II Sinodo Speciale

per l'Africa, preparato da Giovanni Paolo II e convocato da Benedetto XVI. E' stato pubblicato l'11 novembre del 2011.

ABSTRACT John Paul II and the presence of the Holy See on the Black Continent

I. Africa – discovering an unknown land. Africa – the poorest continent, tormented by numerous plagues, malnutrition, diseases, persistent conflicts. The land of neocolonial expansion of great powers where evangelization brought a marked leap in civilization. II. John Paul II – the missionary of Africa. John Paul II made 14 pilgrimages to Africa, he visited 42 out of the existing 54 countries. He frequently made reference to the history and culture of all of the countries that he visited, he encouraged the development of the native African family culture, he brought hope and made appeals for justice. III. The content of his message, the peculiarity of its recipients. The legacy of John Paul II – numerous speeches and addresses directed to the societies and the faithful of the African continent. The statements concerned the problems of the great regions of the continent. IV. Apostolic Nuntiatures. The Vatican maintains diplomatic relations with the majority of the countries of Africa – there are ca. 40 Apostolic Nuntiatures. The Nuntiatures are a reliable source of information and appreciation of the situation because they receive data from the most remote parts of parishes and missionary stations. V. The Congregation for the Evangelization of Peoples. The dioceses of young Churches are within the missionary jurisdiction of the Congregation for the Evangelization of Peoples. This applies to the overwhelming majority of the African countries. VI. The Papal Missionary Works. They were established by Pope Pius XI in 1922. The Papal Works provide all spiritual and material assistance acquired in countries of greater possibilities and prior evangelization to missionary countries, including the countries of Africa. VII. From *Ecclesia in Africa to Africae Munus*. *Ecclesia in Africa* is the final document of the Apostolic Adhortation which was proclaimed on 14 September 1995, whereas *Africae Munus* is the final document of the II Special Assembly for Africa – prepared by John Paul II and called by Benedict XVI. The document was proclaimed on 11 November 2011.

Słowa kluczowe: nauczanie papieskie, pielgrzymki apostolskie, katolicka nauka społeczna, Jan Paweł II, Afryka, prawo naturalne

Key words: papal teaching, pastoral visits, Catholic social teaching, John Paul II, Africa, natural law

Parole chiavi: magistero papale, pellegrinaggi apostolici, dottrina sociale cattolica, Giovanni Paolo II, Africa, diritto naturale

I. AFRYKA NIEZNANA I ODKRYWANA

Omawianie rzeczywistości afrykańskiej musi być poprzedzone ukazaniem stopnia i zasięgu zróżnicowania tego wielkiego kontynentu, drugiego co do wielkości na świecie (30,37 mln km²). Obejmuje on wszystkie strefy klimatyczne i ma najwyższy na świecie przyrost naturalny (24%); jest kontynentem o najmłodszym wiekowo społeczeństwie. Dzieci w wieku 0-14 lat stanowią 44% ludności. Ludność posługuje się przeszło dwoma tysiącami języków afrykańskich, nie licząc wielkich języków europejskich i arabskiego.

Kontynent ten bije też smutne rekordy. Jest najbiedniejszy (najniższy PKB na głowę mieszkańca – 895 dolarów), nękany przez liczne plagi, jak chroniczne niedożywienie, choroby endemiczne (malaria, AIDS), ciągle trwające konflikty lokalne i wojny domowe, wszechobecna korupcja.

Z drugiej strony to kontynent niewykorzystanych szans. Ogromne zasoby surowcowe, wielkie, nieuprawiane lub źle uprawiane tereny rolnicze, duże zasoby wodne i dostęp do dwóch oceanów: Atlantyckiego i Indyjskiego. Potencjalne bogactwo w pewnym sensie stanowi jej przekleństwo: Afryka jest terenem neokolonialnej ekspansji wielkich mocarstw i krajów bogatych.

Ewangelizacja Afryki, mimo że rozpoczęta w czasach apostołskich, w większości krajów rozwija się od zaledwie przeszło stu lat, w wyniku wielkiego zrywu misyjnego XIX w. Ewangelizacja przyniosła wyraźny skok cywilizacyjny, nie tylko poprzez szkolnictwo i opiekę zdrowotną, ale też uświadomienie Afrykańczykom ich osobistej godności i podmiotowości w życiu społecznym. Przyniosła, i to jest najważniejsze, religię objawioną, wyzwającą z dominującego lęku tradycyjnych wierzeń.

II. JAN PAWEŁ II – MISJONARZ AFRYKI

Długi, bo dwudziestosiedmioletni pontyfikat Jana Pawła II, trzeci co do długości w dwutysięcznej historii Kościoła, pozwala na scharakteryzowanie jego nauczania i metody apostołskiej.

Jan Paweł II odbył czternaście pielgrzymek do Afryki, odwiedził czterdzieści dwa z pięćdziesięciu czterech państw afrykańskich, niektóre z nich dwu- lub trzykrotnie. Miał świadomość, że w Afryce nie ma dwóch krajów jednakowych. Odwoływał się do historii i kultury każdego z nich. Umacniał wielką afrykańską kulturę rodzinną, zwracał uwagę przede wszystkim na pozytyw, przywracał nadzieję w trudnych sytuacjach, wskazywał drogi rozwoju integralnego, domagał się sprawiedliwości społecznej, poszanowania praw rdzennej ludności.

III. TREŚCI PRZEKAZU, SPECYFIKA ODBIORCÓW

Niezwykłe obfity dorobek Jana Pawła II w postaci przemówień i orędzi skierowanych do społeczeństw i wiernych kontynentu afrykańskiego zawiera bogactwo treściowe trudne do przekazania w krótkim przedstawieniu. Należy zwrócić uwagę, że wypowiedzi papieskie uwzględniały problemy ukazujące pewną typologię wielkich regionów kontynentu.

Kraje Afryki Północnej, niegdyś będące w strefie wpływów Imperium Rzymskiego i rozwijające kwitnące chrześcijaństwo wokół wielkich szkół myśli teologicznej i filozoficznej, jak Aleksandria w Egipcie i Kartagina w Tunezji, zmieniły całkowicie swój charakter. Od VIII w. ludność berberyjska i koptyjska zostały wyparte przez ludność arabską, a chrześcijanie przez wyznawców islamu. Po dekolonizacji w XX w. katolicy stanowią tylko niewielkie i zmarginalizowane wspólnoty, bez istotnego wpływu na życie społeczne i państwowe. Wizyty papieskie w tych krajach, nawet krótkie, były jednak wydarzeniami w wielkiej skali. Warto przypomnieć jedno z nich: spotkanie papieża na stadionie w Casablance (Maroko) 19 sierpnia 1985 r. Jan Paweł II, zwracając się do 50 tys. młodych muzułmanów, wskazał na znaczenie wielkich wartości uniwersalnych, podkreślił elementy wspólne dla islamu i chrześcijaństwa, wiarę w *Boga Jedyne*, *Boga Żyjącego*, *który stwarza wszechświat i swoje tworzenie doprowadza do końca*.

Specyfiką obszaru Afryki Zachodniej jest presja islamu z północy (por. ostatnia wojna w Mali), istnienie młodych Kościołów bardzo już zakorzenionych w miejscowej kulturze, o rodzimej hierarchii i ciągle żywe rany świadomości spowodowane okresem handlu niewolnikami. Benin, Togo, Ghana, Nigeria, Wybrzeże Kości Słoniowej i Gwinea to kraje o dużym procencie chrześcijan, żyjących raczej w oddziaływaniu Europy niż Bliskiego Wschodu. Niezwykłe dojmującym momentem wizyty papieskiej w Senegalu było odwiedzenie Domu Niewolników na wyspie Gorée. Powiedział tam: *To miejsce jest krzykiem. Z tego afrykańskiego sanktuarium czarnego bólu błagamy Niebo o przebaczenie*. Tam też napiętnował grzech niewolnictwa i współczesne formy rabunkowej eksploatacji Trzeciego Świata.

Inną grupę regionalną stanowią kraje Afryki Środkowej i Wschodniej. Obok małych, jak Burundi, Rwanda i Seszele, leżą tam takie giganty, jak Demokratyczna Republika Kongo (dawniej Zair), Czad, Kamerun czy Tanzania. Trudno znaleźć dla nich wspólny mianownik, ale jako kraje równikowe są terenami zielonymi i żyznymi, byłymi koloniami Anglii, Francji i Belgii. Wizyta w Rwandzie miała miejsce w 1990 r., zaledwie miesiąc przed wybuchem wojny domowej. Papież zaapelował o braterski pokój pomiędzy zwaśnionymi plemionami, zawierzył tutejsze rodziny Matce Bożej, mówił o epidemii AIDS, dotykającej znaczny procent społeczeństwa. Wizyta w Ugandzie był nawiązaniem do pamiętnej wizyty Pawła VI i kanonizacji Męczenników Ugandy. W Kongo Kinszasie ogłosił beatyfikację młodziutkiej zakonniczki Marii Klementyny Anuarity Nengapety, zamordowanej w czasie rewolucji kongijskiej w latach 60. ubiegłego stulecia. Obydwa te akty świadczą o dojrzałości wiary w omawianych krajach.

Kraje Afryki Południowej są pod każdym względem skontrastowane. Dominującą rolę odgrywa Republika Południowej Afryki, gospodarcza potęga, w której obecne są wielkie obszary biedy. Kraj ten do dzisiaj dźwiga ciężar panującego tam do niedawna systemu segregacji rasowej. Tam papież powiedział, że w Jezusie Chrystusie *zostaje zniesiona wszelka dyskryminacja, wszelkie podziały ze względu na pochodzenie, rasę czy język*. Mozambik i Zimbabwe borykają się z autorytatywnymi rządami i niewydolnością ekonomiczną. W Zimbabwe podczas spotkania z korpusem dyplomatycznym Jan Paweł II zaapelował o solidarność świata z Afryką.

IV. NUNCJATURY APOSTOLSKIE

Działalność osobista papieża Jana Pawła II, o nieocenionym znaczeniu, nie wyczerpuje mechanizmów kontaktów Stolicy Apostolskiej z innymi państwami. Służy temu m.in. sieć Nuncjatur i Delegatur Apostolskich. Mają one międzynarodową rangę placówek dyplomatycznych i reprezentują jedną z najstarszych dyplomatycznych tradycji. Stolica Apostolska utrzymuje stosunki dyplomatyczne ze zdecydowaną większością krajów świata. W Afryce ich liczba dochodzi do czterdziestu. W środowisku dyplomatycznym nuncjatury są bardzo cenione za ich neutralność w sprawach interesów ekonomicznych i militarnych oraz brak stronniczości w wielu sporach i konfliktach. Nuncjusz jest często dziekanem korpusu dyplomatycznego. Dyplomaci watykańscy opanowali sztukę negocjacji i mediacji. Nuncjatury są wiarygodnym źródłem informacji i oceny sytuacji, ponieważ otrzymują dane z najdalszych terenów parafii i stacji misyjnych. Znają rzeczywiste warunki życia ludności. W poszczególnych krajach siedziby nuncjatur są spostrzegane jako „domy Ojca Świętego”, co w Afryce ma szczególne znaczenie. To w nich właśnie zatrzymywał się Jan Paweł II w czasie swoich licznych pielgrzymek.

V. KONGREGACJA EWANGELIZACJI NARODÓW

Kraje i diecezje podzielone są według podwójnej jurysdykcji. Jurysdykcji zwyczajnej Kongregacji Biskupów podlegają kraje o długiej i ustalonej historii miejscowego Kościoła. Natomiast jurysdykcji misyjnej Kongregacji Ewangelizacji Narodów podlegają diecezje młodych Kościołów. Dotyczy to znakomitej większości krajów afrykańskich. Kongregacja misyjna służy pomocą i wsparciem we wszystkich problemach podległych krajów, w których działa Kościół katolicki. Została powołana do istnienia w 1599 r. przez papieża Klemensa VIII i nabyła ogromnego doświadczenia i wiedzy o rozwoju poszczególnych krajów od czasu wielkich odkryć geograficznych.

VI. PAPIESKIE DZIEŁA MISYJNE

Papieskie Dzieła Misyjne są stosunkowo późnej daty. Zostały utworzone przez papieża Piusa XI w 1922 r. w liczbie czterech: Papieskie Dzieło Rozkrzewienia Wiary, Papieskie Dzieło św. Piotra Apostoła, Papieskie Dzieło Dzieciństwa Misyjnego i Papieska Unia Misyjna. Działają według przypisanej specjalizacji: ewangelizacja, kształcenie kleru miejscowego, pomoc dzieciom w ich potrzebach materialnych i edukacyjnych oraz animacja misyjna w świecie. Papieskie Dzieła przekazują do krajów misyjnych, w tym do Afryki, wszelką pomoc duchową i materialną uzyskaną w krajach o większych możliwościach i wcześniejszej ewangelizacji.

VII. OD *ECCLESIA IN AFRICA* DO *AFRICAE MUNUS*

Wielką zasługą polskiego papieża było zwołanie w 1994 r., w dniach 10 kwietnia-8 maja, pierwszego Specjalnego Zgromadzenia Synodu Biskupów dla Afryki. Jego dojrzałym skutkiem była publikacja dokumentu końcowego – *Adhortacji apostolskiej „Ecclesia in Africa”* – ogłoszonego w Jaunde, stolicy Kamerunu, podczas wizyty pontyfikalnej 14 września 1995 r.

Ecclesia in Africa jest dokumentem szczególnym, podobnym, a jednocześnie różnym od analogicznych adhortacji posynodalnych dotyczących Europy, Azji czy Ameryki. Mimo swego oficjalnego, urzędowego charakteru odznacza się wyraźnym, osobistym tonem autora, zdradzającym jego swoście preferencyjną miłość do Czarnej Łądy. Jest to dokument pisany sercem.

Spojrzenie Ojca Świętego zaskakuje szerokością i długością historycznej perspektywy. Jest też rezultatem soborowej „hermeneutyki kontynuacji” w jej podwójnym ujęciu: dłuższym – jako historycznego procesu rozwoju misji w Afryce, i krótszym – jako zakorzenienia problematyki synodu w intuicji i nauczaniu Soboru Watykańskiego II. Papież proponuje tu również odważne i profetyczne spojrzenie w przyszłość. W tej perspektywie papież zdaje się powierzać młodym Kościołom afrykańskim specyficzną i nową misję. Jest to misja ewangelizacji wykraczającej poza geograficzne granice kontynentu. Afryka – w przeszłości ziemia misyjna – ma stać się misjonarzem o powszechnym powołaniu.

Oryginalny koncept synodu pojawił się w trakcie obrad jako odpowiedź na podziały etniczne i niezliczone konflikty rozrywające społeczną tkankę ludów Afryki (por. nr 49 i 117). Z drugiej zaś strony koncept ten jest głęboko zakorzeniony w kulturze, mentalności i duchowości jej mieszkańców. Chodzi o *wizję Kościoła jako Rodziny Bożej* i uznanie jej za *ideę przewodnią ewangelizacji Afryki* (nr 63).

Człowiek [...] jest pierwszą i podstawową drogą Kościoła – napisał w swej inauguracyjnej encyklice Jan Paweł II (*Redemptor hominis*, nr 14). Nie sposób zatem nie zwrócić uwagi na personalistyczny wymiar adhortacji *Ecclesia in Africa*, pobrzmiewają tu bowiem te same tony i akcenty: *Integralny rozwój człowieka – rozwój każdego człowieka*

i całego człowieka, zwłaszcza ludzi najuboższych i zepchniętych na margines społeczeństwa – stanowi samo serce ewangelizacji (nr 68).

Ten temat został podjęty przez II Synod Specjalny dla Afryki, przygotowany przez Jana Pawła II i zwołany już przez jego następcę Benedykta XVI. Jego hasło brzmi: „O Kościele w Afryce w służbie pojednania, sprawiedliwości i pokoju”. Dokument końcowy, *Africae munus*, ogłoszony w Ouidah w Beninie 11 listopada 2011 r., stanowi dopełnienie dzieła Jana Pawła II, wkrótce świętego, Ojca ludów i narodów.

Ks. abp Henryk HOSER SAC – duchowny katolicki, doktor nauk medycznych. Pracownik naukowy Akademii Medycznej w Warszawie, lekarz i bioetyk. Od lat 70. XX w., po ukończeniu studiów teologicznych (zakon pallotynów), pracował przez dwadzieścia jeden lat jako kapłan-misjonarz i lekarz w Rwandzie. Od 2005 do 2008 r. sekretarz Kongregacji Ewangelizacji Narodów i przewodniczący Papieskich Dziel Misyjnych. Konsekrowany na arcybiskupa w 2006 r., od maja 2008 r. biskup ordynariusz diecezji warszawsko-praskiej.